

MET ZONDER KERK GARSTHUIZEN

Paul Meurs, SteenhuisMeurs Vennebroek 6/2016

STEEN
HUIS
MEURS

Inleiding: Groninger kerken in het Groninger landschap

Het cultuurlandschap van Groningen heeft een sterke samenhang, hoge ouderdom, grote schoonheid en evidente ruimtelijke kwaliteit. Het gebied is vanaf de (vroeg) middeleeuwen in ontginning gebracht en bezit archeologische resten die veel verder teruggaan in de tijd. Uit een systeem van wierden (terpen), indijkingen en later grootschalige inpolderingen op het hoge land groeide een uniek cultuurlandschap, waarin de waterbeheersing, landbouw en de (handels)verbindingen centraal stonden. Dit landschap is (vooral naar de kust toe) groot van maat, maar bevat tegelijkertijd intimiteit en kleinschaligheid door het grote aantal dorpen met een fijnmazige structuur. Voor de herkenbaarheid van het Gronings cultuurlandschap zijn grote monumenten bepalend: kerken, molens, boerderijen en borgen.

De oude Groninger kerken verbinden het landschap met de geschiedenis en met dorpsgemeenschappen. Ze hebben grote archeologische waarde, zijn de dominante elementen in de dorpen en hebben een iconische aanwezigheid in het landschap. Dit gegeven is er mede de reden toe, dat er in de provincie (en ver daarbuiten) groot draagvlak bestaat voor hun instandhouding, ook al worden de meeste allang niet meer gebruikt voor de eredienst.

De gesloopte kerk, Garsthuizen

Tientallen oude kerken in Groningen zijn de afgelopen decennia gerestaureerd en herbestemd. Soms gaat het echter ook mis. Zo is de kerk van Garsthuizen tussen 2012 en 2015 gesloopt, nadat een campagne voor de restauratie was mislukt. De kerk (1872) had geen monumentale status en dat bemoeilijkte de fondsenwerving voor restauratie, ondanks alle inspanningen van het dorp. Het initiatief werd genomen door de Stichting Restauratie Kerk Garsthuizen (SRKG). Nadat het restauratieplan was afgeketst, is de kerk gesloopt. Het orgel gaat naar de kerk van Oldenzijl. Het perceel in Gasthuizen, met funderingsresten, een kerkhof en groenaanleg, is overgedragen aan Stichting Oude Groninger Kerken (SOGK).

[bron: garsthuizen.info]

Vraagstelling

De afgelopen jaren zijn verschillende ideeën geopperd voor herontwikkeling. De ambities waren groot: SOGK wilde onderzoeken of in Garsthuizen een bezoekerscentrum kon komen voor uitstapjes naar de oude Groninger kerken. Ook waren er suggesties en schetsen om de dorpskom te herontwikkelen en zelfs een ringweg rondom het dorp aan te leggen. Geen van deze plannen is concreet geworden, om uiteenlopende redenen. Om te voorkomen dat proces stopt, heeft SOGK het initiatief genomen om in gesprekken met de betrokkenen te onderzoeken of er in de huidige situatie uitgangspunten voor de planvorming zijn te vinden. De nadruk is hierbij gelegd op het zoeken naar gemeenschappelijk draagvlak: waar zouden partijen elkaar (op inhoud) kunnen vinden en wat zou concreet de aanpak voor het vervolg kunnen zijn. Hierbij waren de betrokken: Stichting Oude Groninger Kerken (SOGK), Stichting Restauratie Kerk Garsthuizen (SRKG), Vereniging voor Volksvermaken en Dorpsbelangen (VVD) en gemeente Loppersum. Ook is gesproken met Mark Kremer, kunstcurator.

De locatie

SOGK is eigenaar van het erf van de kerk. Hoewel de kerk is verdwenen, is er nog wel sprake van erfgoed. De wierde waar de kerk op stond is een archeologisch rijksmonument. Er zijn nog graven op het kerkhof, de fundering van de kerk en graven op de vloer van de kerk. Ook het toegangshek bleef bewaard.

De site staat in het monumentenregister als volgt beschreven: Rijksmonument 34509: 'In de Hervormde Kerk, vanwege een grafzerk uit 1638/1639, een grafzerk uit 1661 en een grafzerk uit 1680. Voor de kerk een grafzerk uit 1795. Op het kerkhof een grafzerk uit 1750, een grafzerk uit 1752, een grafzerk uit 1761, een grafzerk uit 1763, een grafzerk uit 1775, een grafzerk uit 1777, een grafzerk uit 1780, een grafzerk uit 1784, een grafzerk uit 1795, een grafzerk uit 1794, een grafzerk uit 1801, een grafzerk uit 1809, een grafzerk uit 1819. Eenklaviers orgel in 1900 gemaakt door de Gebr. van Oeckelen.'

De waarde als archeologisch monument betekent dat op de locatie een flinke beperking voor nieuwe ontwikkelingen is. Het is de bedoeling om de monumentale grafzerken, funderingen en het bodemarchief te behouden. Alleen met een goede onderbouwing kan een vergunning worden verleend voor het verwijderen van (delen van dit) monument. Logischer lijkt het om het archeologisch monument als vertrekpunt voor herontwikkeling te nemen. Dat betekent dat eventuele nieuwbouw op de bestaande fundering wordt geplaatst.

4

De leegte van Garsthuizen

Sinds de sloop van de kerk ervaren de bewoners een ongemakkelijke leegte in het hart van hun dorp. Garsthuizen heeft zijn middelpunt verloren; de kerk steekt niet meer af in het landschap en de dorpsstraat maakt een nu onbegrijpelijke slinger – om de locatie van de verdwenen kerk heen. SOGK heeft samen met de Stichting Restauratie Kerk Garsthuizen (SRKG) en de Vereniging voor Volksvermaken en Dorpsbelangen (VVD), en ondersteund door de gemeente Loppersum, het plan opgevat om de kerklocatie te herontwikkelen. Het belangrijkste argument is het terugbrengen van een landmark – die het dorp in het landschap en het dorpscentrum in het bebouwingslint markeert. In de afgelopen jaren zijn zeer uiteenlopende suggesties voor de locatie gemaakt. Op dit moment bestaat er op dit moment een verbazingwekkend sterke consensus over wat er wel en niet met de locatie zou moeten gebeuren (en wat niet).

Wat willen we niet?

Geen ontwikkelingsvisie voor de dorpskom: dit maakte de herontwikkeling ingewikkelder in plaats van gemakkelijker.

Geen ringweg om het dorp. Dit is een ander traject.

Geen bezoekerscentrum SOGK. Het is de vraag of het in een behoefte voorziet, of Garsthuizen dan de aangewezen locatie is, of er voldoende fondsen kunnen worden geworven voor realisatie en of een duurzame exploitatie mogelijk is.

Geen nieuwe gebruiksfuncties (zoals horeca) op het kerkerf. Het is de vraag of een gezonder exploitatie mogelijk is. Bovendien zou het een ingewikkeld bestemmingsplanherziening betekenen.

Geen bouwwerken op het kerkerf, anders dan op de bestaande fundering. Zo wordt het archeologisch monument ontzien en zijn ingewikkelde bestemmingplanprocedures onnodig.

Wat willen we wel?

6

Low profile: een bescheiden en realistische herontwikkeling van de locatie. Minimum exploitatie, waarbij ondernemers mogelijk in de directe omgeving kunnen aanhaken (bijvoorbeeld door een horeca voorziening te openen).

High gesture: het terugbrengen van een **landmark** in het hart van Garsthuizen, waarmee het dorp in de omgeving herkenbaar wordt.

Wide view: herstel van het landmark kan een **uitzichtpunt** op het omringende landschap opleveren.

Old story: de locatie is de perfecte plek om **archeologie** beleefbaar te maken: het verhaal van deze en de andere kerken, in relatie tot de geschiedenis van het gebied.

(In)visible landscape: de afwezigheid van de kerk biedt een uitgelezen kans om archeologie en landschap in samenhang beleefbaar te maken. Het uitzichtpunt is daar bij uitstek voor geschikt, omdat hiermee het omringende landschap beleefbaar wordt en tegelijk overzicht kan worden geboden op de archeologische site.

Wie doet wat (niet)?

Gemeente wil ondersteunen en faciliteren. Procedures en bestemmingsplan aanpassen.

Bewoners willen betrokken zijn, meedenken. Actief worden bij (low profile) beheer.

Bewoners willen niet de fundraising op zich nemen.

SOGK wil initiatief nemen, opdrachtgeverschap uitvoeren.

Hoe pakken we het aan?

Voor SOGK is het mogelijk om het initiatief in te passen in het programma Op Hoogte

Gedacht, waarbij kunstenaars al op 7 begraafplaatsen werk hebben gerealiseerd.

Op Hoogte Gedacht is een project rond beeldende kunst op kerkhoven. Het project startte in 2004, met als doel historische Groninger kerkhoven op een bijzondere manier onder de aandacht te brengen. Om de kerkhoven bij het publiek (meer) onder de aandacht te brengen, werd in samenwerking met de SKOR | Stichting Kunst en Openbare Ruimte uit Amsterdam en de Provincie Groningen een kunstproject bedacht. [website SOGK] In het kader van dit project werden op zeven locaties kunstprojecten gerealiseerd.

Een kunstwerk-object voor Garsthuizen impliceert een ingewikkelde opgave. Er liggen drie uitdagingen tegelijk: 1) de herinnering aan de kerk zichtbaar maken in het dorp en het landschap, 2) het verhaal over de archeologie plek (plek en context) vertellen en toelichten, en 3) het landschap vanaf de plek zichtbaar maken (archeologie x omgeving). De opdracht voor een kunstenaar zou kunnen zijn om een landmark op te richten ter plaatse van de verdwenen kerk, waarbij de invulling van de leegte (de wond in het landschap en de leegte in het dorp) het centrale thema is. Het is dan uiteraard aan de kunstenaar om autonome oplossingen voor te vinden. Mogelijk dat niet alle ambities in het kunstwerk kunnen worden opgenomen (zoals de museale functie), waarvoor aanvullende oplossingen denkbaar zijn, bijvoorbeeld digitaal.

Gezien de complexiteit van de opgave en de grote betekenis ervan voor de opdrachtgever en het dorp, ligt het voor de hand een drietal gerenommeerde kunstenaars uit te nodigen voor het ontwikkelen van een visie op deze opgave. Het is de bedoeling dat twee curatoren een advies aan SOGK over deze visies formuleren, mede op basis van de reacties uit het dorp. Het is de uitdrukkelijke wens om vervolgens alles in het werk te stellen voor de realisatie van het kunstwerk.